

„ÉLETMŰ SZÓBAN ÉS TETT BEN”

MESTERHÁZI LAJOS: SZÓLNI SZÓLITATLAN

Nem tudom, mennyiben a határozott kiadói igény, s mennyiben a személyes alkotói óhaj döntötte el Mesterházi Lajos „szóllítatlan megszólalásainak”, publicisztikai írásainak és tanulmányainak megjelenését. Bizonyos azonban hogy a szerző huszonötödik kötetének visszatérése a pályakezdő évek alapvető műfajaihoz a lehető legkiválóbb dokumentuma a művei kapcsán oly sokszor idézett „tró-politikusi”, illetőleg „politikus-tró”, lét – Mesterházi arcképvázlata szerint Darvashoz hasonló „szóban és tettben” megfogalmazódó egységének. Mesterházi Lajos életútja ugyanis „egyszerű” – s épp ezért szimbolumhordozó – képlet abban az értelemben, hogy „mindent számbavéve azonosult Magyarország szocialista jövőjével”, s hogy írástudó felelősségét e fejlődés szolgálatába állította. Ez adja meg kötetének azon gondolati vázát, mely köré kényes és óvatossággal kezelendő problémákat nem ismerő, szenvedélyes polémiáit, valamint az irodalmi és a közéleti tevékenység elválaszthatatlanságát bizonyító érvrendszerét építette. Ezért tekinthető a *Szólni szóllítatlan* a felszabadulás óta eltelt három történelmi évtized küzdelmeit és eredményeit híven tükröző kézikönyvnek.

Mert „Tér es idő tengelyén” – ez a fejezetcím az egész cikkgyűjtemény mottója lehetne – sok mindenről szól Mesterházi Lajos. Írásainak mozgató rugója joggal igen erős nemzedéki tudata és elhűsége, melyre mindenkori olvasójának oda kell figyelnie, s melynek alapján a „szóllítatlan megszólalás” az író értékrendjében a vita és az agitáló meggyőzőségével jelent egyet.

A fentiek bizonyítása érdekében rendkívül szigorúan szerkesztett cikkgyűjtemény minden tanulmánycsokra okkal szembesül tehát a már vázolt, marxista elkötelezettségű gondolati alappal. Ez az elemzési kiindulópontja mind a progresszív történelmi hagyományok, mind a Garaudy „parttalan realizmus”-elméletével szembeállított „szocialista kritikai realizmus” értékelésének és a „mesterekről” és „mesterségről” szóló, minden tárgyilagosságra törekvésük ellenére lírai átfűtöttségű vallomásoknak is, idézzék bár „a duna-völgyi megértés korunkban legjelentősebb munkálóját”, Fábry Zoltánt, vagy Nagy Lajost, Veres Pétert és Darvast, akinek „kevesebb megtiszteltetés kellett volna és több szeretet.” Amikor pedig Mesterházi az ideológiai nevelés és a politizáló fiatalok gondjaihoz szól hozzá, megvédi közmorálunk alapjait a kispolgárság – a szövetséges réteg – és a kispolgáriság – az „újgazdag” életszemlélet – alapvető különbségeiről megfeledkező, közös alapra

helyezett vagdalkozással szemben (*A gyerek és a fürdővíz*, 1974). S mindezt *Az új ember jegyében* (1973), azaz érdekében teszi, eddig megtett alkotói útja történelmi tapasztalatiból következő bölcs tisztánlátása és elkötelezettsége okán.

E gondokkal szembesített küldetés lényegének szép megfogalmazása az „új reformnemzedék” tagjai közé tartozó Mesterházié, aki alkotói útjának kiteljesedésében döntő jelentőségűnek tekinti a felszabadulás utáni újjáépítés írás szempontjából „elveszett esztendeit” is. Mert „Talán a francia enciklopédisták lehetnek úgy vele és részben a mi reformnemzedékünk: az írás és politizálás a mi munkánkban egybefolyt, mi a forradalom mellé álltunk teljes szívvel, mindenestül azt akartuk szolgálni, és a szolgáltatnak csak egyik eleme volt és maradt az írás . . . Névtelenül, de szervesen ott van a munkánk mindabban, amit az ország máig elért. És ott van az emlékeinkben.”

Ezen önvalomás alapján válik érthetővé Mesterházi szenvedélyes tallózása az ifjúságát formáló esztendők és azok előzményei, a tizes-húszas évek polgári demokratikus öröksége körül. Ezért keresi „vitaképes partnerek szövetségét” a hagyományok reformkortól napjainkig vezető folytonosságát bizonyító koncepciójához. Cikkei történelmi távlatát megélt élményanyaga és az a nemzeti önismeret érdekében felépített belső érvrendszer teremti meg, melyhez hasonlóra Pándi Pál „*Kisérteltetés*” *Magyarországon* című művében ismer Mesterházi (*A teljesebb nemzeti önismeretért*, 1972). Az „új-szociális” eszmék magyarországi elterjedését és politikánk nemzeti gyökereit elemző monográfia ugyanis a „politikus író” magyarság és európaiság, sőt internacionalizmus és hazafiság szintézisét szellemi életünk „valóságos frontvonalának” tekintő, a történelmi fejlődés akadályait pedig kozmetikázás nélkül vállaló gondolatait „igazolja”. A könyv alapján ugyanis „Itt az alkalom, hogy ezt az áramlást, létünknek, történelmünknek ezt a lényegét, mely a reformkor óta szervesen egybefüggő fejlődési folyamat, ne fölvilanó fények sorozatának lássuk.” Ezt érzékeltetendő Mesterházi sokszor mondta már el, többször le is írta a kommunista párthoz az örökség-vállaló továbbjutás alapján vezető útjának mérföldköveit. Személyes vallomásai ezért teszik még hitelesebbé értékvédő sorait pl. arról a „második reformnemzedékről”, melynek tagjai a választójog követelésében a munkásmozgalommal közösen harcolva, de alapszámban a politikai meggyőzés eszközeivel készítették elő 1918–19 sorsfordulóját. Mesterházi azonban kimondja, hogy a világnézeti tisztánlátás hiányát tükröző későbbi elbizonytalanodásuk és tévedéseik nem kisebbítik a „magyar feltámadás” lehetőségébe vetett hitüket tükröző társadalomalakító törekvéseik jelentőségét. „Utcanév-gondok” ürügyén ezért sürgeti pl. a

Jászi Oszkár történelmi szerepét elemző értékelést, s ezért szól Kunfi Zsigmond „érdekében” is. Az előtérbe állított egyes emberi vállalások mögött ugyanis megmutatja az egyre növekvő történelemformáló erőket, bizonyítva, hogy „1918 nélkül nem lehet 1919-et sem magyarázni, sem megérteni.” *Lojalitás vagy szövetség?* (1967) két alternatívája közül az utóbbi mellett szavaznak tehát Mesterházi tanúságtevő sorai pl. nemcsak a Károlyi-kutatásban megszívlelendő figyelmeztetésként a „földosztó gróf” történelmi jelentőségű tetteit felidézve, hanem a polgári ellenzék mögött jelentős tömeget képviselő Szociáldemokrata Párt balszárnyának a kommunistákkal szövetségben megvívott, s a Tanácsköztársaság győzelmét előkészítő polgári demokratikus forradalmára emlékeztetve is. Ennek alapján szögezi le igen határozottan Mesterházi, hogy „akármennyi jogos bírálattal illetheti a szociáldemokrata pártot, tény, . . . hogy a munkásmozgalmat mégiscsak ez a párt vitte át a bérharcokból a politikai harcokba, tény, hogy az öntudatos, művelt politikus munkás típusa ebben a pártban alakult ki.” *A Lojalitás vagy szövetség?* tanúsága szerint tehát az író okkal hiányolja a Szociáldemokrata Párt századelőtől felszabadulásig betöltött történelmi szerepét áttekintő értékelést. Problémafelvetésének néhány év előtti aktualitását jelzi, hogy azóta már megjelent a tíz kötetesre tervezett Magyarország-történet első, a Mesterházi által is áttekintett történelmi periódust elemző része. A párt 1945 utáni, az egyesülést megelőző harcairól viszont már a *Szólni szálltatan* kiadása előtt is volt kézikönyv értékű memoárunk, s az író értő szóval, jelentőségéhez illően méltatja is. Marosán György „politikus könyve” az, *Az úton végig kell menni* (1972). A recenzens pontos ítéletkézségére vall, hogy a visszaemlékezés legnagyobb értékének azt a politikai háttér-felidéző készséget tartja, mely megvilágítja a Szociáldemokrata Párt balszárnyának 1945 utáni időleges kulcspozícióját a munkásegységért a Kommunista Párttal közös platformon vívott harcban. S nem véletlen, hogy a progresszív hagyományok szövetségét kereső Mesterházi a történelmi visszatekintésben immár a „másik oldal”, a Kommunista Párt tagjaként idézi fel a szociáldemokrata baloldal vezéregyéniségével a pártegyesítés sürgetését illetően hangsúlyozottan közös elveit. Ugyanakkor határozottan kiemeli az erős kommunista párt „jobboldali szociáldemokrata ábrándokat féken tartó” szerepének korabeli jelentőségét.

Mesterházi írói-emberi tisztaságának szép bizonyítéka, hogy nemcsak a polgári demokratikus hagyományoknak szolgált igazságot, hanem „hősöknek és áldozatoknak” is. Az elhallgatás helyett a történelmi sorsfordulók ok-okozati összefüggéseit feltáró hitvallása az eredője Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* c. „vitairatához”

készített adatkiegészítő megjegyzéseinek. Az 1943-ban frontra küldött második magyar hadsereg katonapolitikai szerepének megítélésében álláspontja teljességgel azonos Nemeskürtyével. A könyv körül fellángolt *Hősök vagy áldozatok?* (1972) vitájában azonban egyértelműen az utóbbi javára dönt, kiemelve a Horthy-rendszernek a német hadvezetés előlegezett győzelme okán nemzeti tradíciókat feledő, megbocsáthatatlan bűnét: a politikailag megbízhatatlanokból és nincstelenekből össze-tevődő 200 ezer fős „néphadsereg” „rugalmas ütközőként” biztos halálba küldését. Azonban „az a hadsereg . . . fasiszta hadsereg volt, . . . a politika, amelynek eszköze volt, fasiszta politika volt”, tehát „Sem hőssé magasztalni, sem elfelejteni nem szabad őket!” – figyelmeztet Mesterházinak a könyv megjelenéséig tartó hallgatással továbbra is szembeszálló értékítélete.

„Hősök vagy áldozatok” és progresszív tradíciók védelme mellett azonban becsületessége emeli fel szavát a szocialista fejlődés ötvenes évekbeli torzulásai miatt a rendszer alapjaiban megrendülést hirdető, máig is felbukkanó véleményekkel szemben is. Nemzedéke tablóját megrajzoló tanulmányát (*Hát ez a mi gondunk?*, 1963) az teszi kiemelkedően jelentőssé, hogy nyíltan szól a fordulat éve után fokról fokra létrejött ellentmondásokról, vállalva, hogy „Abban a politikában iszonyú hibák voltak, és a hibáktól mi sem voltunk mentesek . . . De alapjában, lényegében az a politika országmentő, nemzetteremtő (volt) . . . A közböcsánat tehát itt éppen olyan káros és hazug, mint a közvád.” A visszatekintés őszintén szól arról is, hogy a korszak reális értékelésének még akkor sem szabad a hibák primátusát hirdetnie, ha „már alig-alig elviselhető fájdalom az, hogy voltak, akik megcsúfolták a hitünket.” A cikk *közgondolkodás-formáló jelentősége* abban rejlik, hogy megvilágítja az újjászületés mámorának káprázatában törvényszerűen bekövetkező deformálódások ok-okozati összefüggéseit: „Mi hittük, amit írtunk . . . és nem egyszerűen ostobán, vakon. Iszonyatos sötétségből jöttünk napvilágra.” A múlt „bevallása” teszi Mesterházi írását a progresszív örökséget vállaló szocialista fejlődés folyamatának hiteles dokumentumává, s a tények tisztelete határozza meg egész kötetének alaphangját.

Publicisztikájában az „aki kimondja a bajt, azzal fel is oldja” illyési elvét szigorúan marxista elkötelezettséggel valló Mesterházi értékek tisztázásáért vívott harcának szép dokumentuma a *Szólni szólítatlan.* (Szépirodalmi, 1975.)

MIKÓ KRISZTINA